

กรอบคิดและทิศทางมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทยในท่ามกลางความหลากหลาย

Frameworks and Directions for Thai Digital Humanities Amid Diversity

ทรงพันธ์ เจริมประยงค์^{1,3*} และปัทสรา อาษา²

Songphan Choemprayong^{1,3*} and Papatsara Arsa²

¹ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประเทศไทย; Department of Library Science, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand

² สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย; Department of Library and Information Science, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand; papatsara.arsa@gmail.com

³ สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประเทศไทย; Office of Academic Resources, Chulalongkorn University, Thailand

* Corresponding author email: songphan.c@chula.ac.th

บทคัดย่อ

บทความปริทัศน์เชิงสังเคราะห์นี้นำเสนอการวิเคราะห์กรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในบริบทของไทย ผ่านการพิจารณาจากผลการศึกษาของโครงการวิจัย “วิธมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทย: กรอบคิดและทิศทาง” โดยมุ่งอภิปรายประเด็นสำคัญสามประการ ได้แก่ ความจำเป็นในการกำหนดกรอบคิดและทิศทางเฉพาะสำหรับมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทย ความเป็นไปได้ในการนำกรอบคิดจากบริบทสากลมาปรับใช้ และแนวทางการพัฒนากรอบคิดที่เหมาะสมกับบริบทของไทย นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์สถานภาพปัจจุบันของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทยในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านผลงานทางวิชาการ ข้อมูลการวิจัย แนวคิดเชิงวิพากษ์ และโครงสร้างพื้นฐาน ผลการสังเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า แม้การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทยจะมีความก้าวหน้าในระดับหนึ่ง แต่ยังคงมีความท้าทายสำคัญในการสร้างสมดุลระหว่างการรับเอาแนวคิดสากลมาปรับใช้และการพัฒนากรอบคิดที่ตอบสนองต่อบริบทเฉพาะ รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและกลไกสนับสนุนที่จำเป็นต่อการเติบโตในระยะยาว

คำสำคัญ: มนุษยศาสตร์ดิจิทัล การจัดการข้อมูลวิจัย การสื่อสารทางวิชาการ

Abstract

This synthetic review article analyzes the conceptual framework and direction of Digital Humanities (DH) in the Thai context, drawing upon findings from the research project “Digital humanities approaches in Thailand: Frameworks and directions.” The paper discusses three major aspects: the necessity of defining a specific conceptual framework and direction for Thai DH, the feasibility of adapting global DH frameworks to the Thai context, and the development

of an appropriate framework tailored to local needs. Additionally, the article examines the current state of Thai DH across multiple dimensions, including scholarly output, research data, critical perspectives, and infrastructural development. The synthesis reveals that while Thai DH has made notable progress, significant challenges remain in striking a balance between adopting international concepts and formulating a framework responsive to Thailand's unique context. Furthermore, the development of essential infrastructure and support mechanisms remains crucial for ensuring the long-term growth and sustainability of Thai DH.

Keywords: Digital humanities, Research data management, Scholarly communication

1. บทนำ

ในโลกที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทการดำรงชีวิต การเรียนรู้ และการดำเนินงานต่าง ๆ อย่างมาก การทำความเข้าใจความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างมนุษย์และเทคโนโลยีมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสังคมและมนุษย์อย่างยั่งยืน ศาสตร์แห่งการเป็นมนุษย์ หรือที่เรารู้จักกันว่า มนุษยศาสตร์ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของการให้คุณค่า ความรู้สึกนึกคิด วิถีชีวิต ความเชื่อ รวมถึงกลไกในการถ่ายทอดคุณค่าต่าง ๆ ระหว่างมนุษย์ผ่านเวลาและบริบทต่าง ๆ (Longxi, 2011; UCL Grand Challenges, 2022) ในขณะเดียวกันการพัฒนาเทคโนโลยี มีจุดเริ่มต้นจากวิทยาการคำนวณที่มนุษย์พยายามใช้คณิตศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในรูปแบบที่สามารถคำนวณได้ จุดเด่นที่สำคัญของวิทยาการคำนวณ คือมีความสามารถนำไปใช้ประมวลผลข้อมูลจำนวนมากได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อข้อจำกัดของมนุษย์ในการคำนวณมีขีดจำกัด จึงเริ่มมีการคิดค้นเครื่องมือที่มาช่วยมนุษย์ในการคำนวณ เครื่องมือที่นำมาใช้ในการคำนวณเหล่านี้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในด้านเครื่องมือที่ช่วยการประมวลผล จึงเป็นที่มาของการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลในปัจจุบัน

การบรรจบระหว่างการศึกษาคุณค่าของความเป็นมนุษย์และเครื่องมือที่ช่วยในการคำนวณมีฉากทัศน์ของผลลัพธ์ที่หลากหลาย เพื่อให้ขอบเขตของการศึกษาในด้านนี้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จึงมีความพยายามที่อธิบายการผนวกกันของมนุษยศาสตร์และวิทยาการคำนวณ ด้วยการนิยามคำว่า วิทยาการคำนวณทางมนุษยศาสตร์ (Humanities computing) และมนุษยศาสตร์ดิจิทัล (Digital humanities) ขึ้น (Drucker, 2021) คำว่า วิทยาการคำนวณทางมนุษยศาสตร์ เป็นคำที่เรียกใช้การศึกษาทางด้านนี้ในช่วงแรก อย่างไรก็ตาม คำว่ามนุษยศาสตร์ดิจิทัล เป็นคำที่ได้รับความนิยมมากกว่า เนื่องจากคำว่า วิทยาการคำนวณทางมนุษยศาสตร์ ได้รับการวิพากษ์ว่าอาจจะไม่ครอบคลุมขอบเขตที่หลากหลายและกว้างมากกว่าการเน้นไปที่เครื่องมือ ตัวบท และระเบียบวิธี ในขณะที่มนุษยศาสตร์ดิจิทัลมีความครอบคลุมที่กว้างกว่า โดยครอบคลุมเทคโนโลยีและความเป็นดิจิทัลในฐานะที่เป็นวัตถุศึกษา (Study object) (Svensson, 2016)

หนึ่งในความพยายามที่สำคัญที่ทำให้มนุษยศาสตร์ดิจิทัลมีอัตลักษณ์และได้รับการยอมรับในฐานะศาสตร์หรือสาขาวิชาหนึ่ง คือ การชี้ให้เห็นประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของสาขาวิชานี้ (Dalbello, 2011;

Le Deuf, 2018; Nyhan & Flinn, 2016; Sula & Hill, 2019) วรรณกรรมส่วนใหญ่ที่ศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ของมนุษยศาสตร์ มักอ้างอิง Index Thomisticus ซึ่งเป็นดัชนีผลงานของ Thomas Aquinas โดย Roberto Busa บาทหลวงชาวอิตาลีในปี ค.ศ. 1946 เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาไปสู่ภาษาศาสตร์คลังข้อมูล (Corpus linguistics) และสาขาวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาษาศาสตร์คอมพิวเตอร์ (เช่น การแปลโดยใช้เครื่อง หรือ Machine translation) (Rockwell, 2007) เริ่มมีการใช้เครื่องมือดิจิทัลในการศึกษาและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางมนุษยศาสตร์มาหลายทศวรรษแล้ว

วิทยาการคำนวณและเทคโนโลยีดิจิทัลเอื้อให้นักมนุษยศาสตร์เข้าถึงแหล่งข้อมูล จัดเก็บ รวบรวม วิเคราะห์ และตีความข้อมูล ตลอดจนเผยแพร่ผลการวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพและน่าสนใจมากขึ้น นอกจากนี้ เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือที่อำนวยความสะดวกให้แก่นักวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ในการทำวิจัยตามขั้นตอนของการวิจัย เทคโนโลยีดิจิทัลยังเป็นเครื่องมือที่ส่งผลให้เกิดการวิเคราะห์ การตีความ การตั้งคำถามประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับมนุษย์ในมุมมองใหม่ (Schriebman et al., 2004; Berry, 2011) ความสนใจที่มีต่อการนำเทคโนโลยีการคำนวณมาใช้ในการศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์เป็นจุดเริ่มต้นของความเคลื่อนไหวทางวิชาการ ที่ได้รับการขยายผลมาจนเป็นกระแสดังกล่าวของมนุษยศาสตร์ดิจิทัล อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่มีต่อมนุษยศาสตร์ดิจิทัลได้รับการตั้งคำถามจากนักมนุษยศาสตร์จากดั้งเดิมว่า มนุษยศาสตร์ดิจิทัลนั้นถือว่าเป็นสาขาวิชาหนึ่งของมนุษยศาสตร์หรือไม่ (Smithies, 2017) การตั้งคำถามดังกล่าวจึงนำมาสู่การขยายแนวคิดของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลให้ครอบคลุมมิติอื่น ๆ ที่มนุษยศาสตร์และเทคโนโลยีการคำนวณจะผนวกกันได้ ที่นอกเหนือไปจากการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์

การศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์ให้ความสำคัญและอ่อนไหวต่อความเฉพาะเจาะจงของสิ่งที่ศึกษา กล่าวคือ ปรากฏการณ์หรือวัตถุที่นักมนุษยศาสตร์ให้ความสนใจมักจำเป็นต้องใช้อาศัยการอธิบายและเชื่อมโยงความสัมพันธ์โดยใช้ปัจจัยทางวัฒนธรรม สังคม สภาพแวดล้อม สถานการณ์และบริบท ซึ่งแตกต่างจากวิทยาการคำนวณและเทคโนโลยีดิจิทัลที่ให้ความสนใจกับความเป็นสากล (Universal) และความเป็นทั่วไป (Generalizable) เป็นลำดับต้น หากมนุษยศาสตร์ดิจิทัลเป็นศาสตร์ที่เกิดจากการผนวกรวมของทั้งสองสาขาวิชา การพิจารณาจุดยืนของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลจึงสามารถพิจารณาได้จากฐานคิดทั้งสองด้าน กล่าวคือ ในขณะที่การศึกษามนุษยศาสตร์ดิจิทัลในบางประเด็นอาจไม่จำเป็นต้องพิจารณาความเฉพาะเจาะจงที่อ่อนไหวต่อบริบท แต่งานทางด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลอีกจำนวนหนึ่งที่มีฐานคิดจากมนุษยศาสตร์ก็มีความอ่อนไหวต่อวัฒนธรรม สังคม สภาพแวดล้อม สถานการณ์ และบริบท (Mahony, 2018; Smithies, 2017) ดังนั้นการศึกษานิยามและขอบเขตของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงการกำหนดอาณาบริเวณของศาสตร์ได้

บทความปริทัศน์นี้จึงมุ่งไปที่การอธิบายความเป็นไปได้ในการกำหนดกรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในบริบทของไทย เมื่อเปรียบเทียบกับภาพรวมในระดับสากล โดยนำประเด็นที่ได้จากผลการศึกษาของการดำเนินโครงการวิจัย “วิธียุทธศาสตร์ดิจิทัลไทย: กรอบคิดและทิศทาง” มาเป็นข้อมูลหลัก ในโครงการดังกล่าวประกอบไปด้วยงานวิจัย 3 เรื่อง ได้แก่ 1) พรมแดนมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทย: แกะรอยชุมชนและผลงานทางวิชาการแบบสหสาขาวิชา (Choemprayong & Chintakovid, 2024) 2) การแบ่งปัน

ข้อมูลวิจัยภายในชุมชนวิชาการทางด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัล: สำนวณสภาพการณ์ปัจจุบัน (Klungthanaboon, 2024) และ 3) มิติเชิงญาณวิทยาบางประการเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ดิจิทัล (Chavanayarn, 2024) อย่างไรก็ตาม เป้าหมายของบทความนี้ไม่ได้ต้องการที่จะกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนและเข้มงวด แต่พยายามอธิบายขอบเขตและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลจากแนวคิดทางญาณวิทยาหลักบางประการและข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถสืบทราบได้ภายใต้การดำเนินโครงการนี้ รวมถึงการตั้งคำถามที่จำเป็นต่ออัตลักษณ์และทิศทางของการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลในบริบทของไทยต่อไป

2. กรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัล

2.1 ความจำเป็นในการกำหนดกรอบคิดและทิศทาง

คำถามที่ว่าจำเป็นต้องมีการกำหนดกรอบคิดและทิศทางสำหรับมนุษยศาสตร์หรือไม่ เป็นประเด็นที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ในบริบทตะวันตก การเกิดขึ้นและความเคลื่อนไหวของงานทางด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลมีข้อถกเถียงอย่างมาก โดยเฉพาะจากกลุ่มนักมนุษยศาสตร์แบบดั้งเดิม (Gold, 2012) หากพิจารณาอย่างผิวเผินอาจเห็นว่า มนุษยศาสตร์ดิจิทัลไม่ได้รับการยอมรับในฐานะศาสตร์หรือสาขาวิชา แต่แท้จริงแล้วจะพบว่าข้อถกเถียงจำนวนมากเหล่านั้นก่อให้เกิดการคิดวิเคราะห์ วิพากษ์ ทดลอง รวมถึงพัฒนาต่อยอดแนวคิดและอัตลักษณ์ของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลและนำมาสู่ผลงานและชุมชนวิชาการที่มีความเด่นชัดมากขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน

หนึ่งประเด็นข้อถกเถียงที่มีความสำคัญต่อการกำหนดกรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัล คือ คุณค่า (Values) ของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลคืออะไร นักมนุษยศาสตร์ให้ความสำคัญกับความงาม (Aesthetics) และคุณค่าของสิ่งที่ศึกษา (Spiro, 2012) โดยคุณค่าแกนกลางของมนุษยศาสตร์ที่พบเห็นโดยทั่วไป มักจะเน้นไปที่คุณค่าของการตั้งคำถาม (Inquiry) การวิจารณ์ การคิดเชิงวิพากษ์ (Critical thinking) การโต้แย้งถกเถียง จารีต ประเพณี และพหุนิยม (Pluralism) (Levine et al, 1988) อย่างไรก็ตาม Spiro (2012) เห็นว่า มนุษยศาสตร์ดิจิทัลก็จำเป็นจะต้องมีชุดคุณค่าเฉพาะของชุมชนวิชาการนี้ เพื่อใช้ในการรับมือกับประเด็นปัญหาและโจทย์การวิจัยที่ท้าทายในงานมนุษยศาสตร์ดิจิทัล ยกตัวอย่างเช่น การสงวนรักษาและการส่งเสริมความยั่งยืนจำเป็นจะต้องอาศัยการเข้าถึงสารสนเทศแบบเปิด (Open access) และก้าวข้ามนโยบายและกฎเกณฑ์ที่จำกัดความร่วมมือและการทดลองที่มีได้เป็นค่านิยมหลักในการศึกษามนุษยศาสตร์แบบดั้งเดิม

Spiro (2012) รวบรวมกรอบแนวคิดเชิงคุณค่าจากทั้งฝั่งมนุษยศาสตร์แบบดั้งเดิม คุณค่าที่ได้รับการถ่ายทอดจากคุณค่าในเชิงวิชาชีพห้องสมุด พิพิธภัณฑสถาน และหอจดหมายเหตุ รวมถึงเป้าหมายในการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นฐาน แล้วนำมาเสนอเป็นชุดคุณค่าสำหรับมนุษยศาสตร์ดิจิทัลประกอบไปด้วย การเปิด (Openness) ความร่วมมือ (Collaboration) ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางวิชาการ (Collegiality) ความเชื่อมโยง (Connectedness) ความหลากหลาย (Diversity) และการทดลอง (Experimentation) ซึ่งชุดคุณค่าดังกล่าวได้รับการอ้างอิงและนำไปใช้ในข้อโต้แย้งอย่างกว้างขวาง

นอกเหนือจากกรอบคิดและทิศทางในเชิงคุณค่าแล้ว เราอาจพิจารณากรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ได้จากวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างพื้นฐานและนโยบายในสังคมวัฒนธรรมที่มีการกล่าวถึงมนุษยศาสตร์ดิจิทัลอย่างชัดเจน

ชุมชนมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในหลายสาขาวิชาและในหลายประเทศมีการคิดค้น พัฒนา และวิพากษ์โครงสร้างพื้นฐานหรือกรอบคิดแบบองค์รวม (Umbrella scheme) เพื่อสนับสนุนการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัล เช่น แนวทางการสร้างและบำรุงรักษาโครงสร้างที่สนับสนุนการเชื่อมโยงข้อมูลและทรัพยากรในระดับนานาชาติหรือในระดับภูมิภาค (European Science Foundation, 2011; Kaltenbrunner, 2017) ทั้งนี้ Pawlicka-Deger (2021) ชี้ว่า การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือที่หลากหลาย (Inclusive participation) และโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม การพัฒนากำหนดกรอบคิดและทิศทางในระดับที่กว้างขึ้น ไปจนถึงการพัฒนาเป็นโครงสร้างพื้นฐานระดับโลก ก็จะเป็นการเพิ่มโอกาสให้กับนักวิจัยจำนวนมากที่ไม่มีโอกาสในการเข้าถึงจากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลายและนำไปสู่การพัฒนาในระยะยาวได้ ซึ่งกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในบริบทของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลที่นอกเหนือไปจากนักวิจัยแล้ว ยังรวมไปถึงกลุ่มองค์กรด้านการอนุรักษ์และเผยแพร่ข้อมูลทางด้านมนุษยศาสตร์ อย่างห้องสมุด หอจดหมายเหตุ และพิพิธภัณฑ์ กลุ่มนักเทคโนโลยีไม่ว่าจะเป็นนักพัฒนาซอฟต์แวร์ นักวิทยาการข้อมูล กลุ่มผู้พัฒนานโยบายและองค์กรสนับสนุนด้านการเงิน กลุ่มองค์กรและเครือข่ายวิชาชีพ กลุ่มนักเรียน นิสิต นักศึกษาและครูผู้สอน กลุ่มผู้ผลิตและเผยแพร่เนื้อหา ไม่ว่าจะเป็นสำนักพิมพ์ สำนักข่าว ผู้ผลิตเนื้อหาออนไลน์ เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังครอบคลุมถึงประชาชนและชุมชนทั่วไปที่มีส่วนร่วมในโครงการมนุษยศาสตร์ดิจิทัลที่ต้องอาศัยการร่วมสร้างสรรค์จากมวลชน (Crowdsourcing) อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม มิุมมองที่แตกต่างเช่นของ van Zundert (2012) ที่เสนอว่าการพัฒนาวิธีการใหม่และการปรับแต่งแบบจำลองข้อมูลควรเน้นไปที่การวิจัยขนาดเล็กและยืดหยุ่น เนื่องจากวิธีนี้สามารถตอบสนองความต้องการเฉพาะทางได้ดีกว่า และส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมในวิธีการและเครื่องมือใหม่ ๆ ได้ อย่างคล่องตัวมากยิ่งขึ้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวก็จะสอดคล้องกับชุดคุณค่าที่ Spiro (2012) ได้นำเสนอ

ถึงแม้ว่าข้อถกเถียงที่เกี่ยวกับความจำเป็นของกรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลจะเป็นไปได้ทั้งในทางสนับสนุนและคัดค้าน เมื่อพิจารณาจากเป้าหมายและอรรถประโยชน์ของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลโดยเฉพาะในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษยศาสตร์ดิจิทัลจึงถือเป็นสาขาวิชาที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนสังคมที่มีคุณภาพได้

สังคมที่ให้ความสำคัญกับการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์มากกว่าการมุ่งแสวงหาความรู้ใหม่ ทำให้เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับความจำเป็นและกลไกในการสนับสนุนการศึกษาวิจัยในแขนงวิชาพื้นฐาน เช่น วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ หรือมนุษยศาสตร์ จนทำให้เกิดวิทยาการแขนงใหม่ที่เรียกว่า วิทยาการแปลความรู้สู่การปฏิบัติ (Translational science) (Curry, 2008) ที่ช่วยส่งเสริมให้นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัล จึงอาจเปรียบได้กับวิทยาการแปลความรู้สู่การปฏิบัติสำหรับมนุษยศาสตร์ ที่ช่วยทำให้ความรู้ทางมนุษยศาสตร์เข้าถึงได้ง่ายขึ้น กล่าวคือ มนุษยศาสตร์ดิจิทัลช่วยสร้างความเข้าใจและเชื่อมโยงองค์

ความรู้มนุษยศาสตร์แบบดั้งเดิมเข้ากับโลกในยุคปัจจุบันที่ขับเคลื่อนด้วยดิจิทัลได้อย่างกลมกลืนและตอบสนองต่อการพัฒนาสังคมที่มีเทคโนโลยีเป็นฐาน

2.2 ความจำเป็นของการกำหนดกรอบคิดและทิศทางของไทย

ข้อถกเถียงที่เกี่ยวข้องกับความจำเป็นในการพัฒนารอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลมีความซับซ้อนมาก เนื่องจากมนุษยศาสตร์ดิจิทัลมีความเป็นพหุวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดคุณค่าจากศาสตร์ต้นทางหลากหลายแขนง ในท้ายที่สุด นักมนุษยศาสตร์ดิจิทัลจำนวนหนึ่งมองว่า การพิจารณาความจำเป็นในการกำหนดกรอบคิดและทิศทางจึงต้องมีลักษณะที่ยืดหยุ่นมากกว่ากรอบคิดที่คงที่และยาวนาน (Levine et al., 1988; Spiro, 2012) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทและสภาพแวดล้อมของชุมชนวิชาการแต่ละแห่งด้วย ซึ่งบริบทในที่นี้ยังรวมไปถึงสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศด้วยเช่นกัน

2.3 การนำกรอบคิดและทิศทางจากบริบทอื่นมาปรับใช้

ในการศึกษาและพัฒนารอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในบริบทของไทย คำถามที่สำคัญคือ กรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลที่สร้างขึ้นในโลกตะวันตกนั้นสามารถเข้ากันกับบริบทของไทยมากน้อยเพียงใดและประเด็นที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการต่างประเทศในระดับสากลนั้นมีความสมเหตุสมผลพอที่จะได้รับการยอมรับในกลุ่มนักมนุษยศาสตร์ไทยหรือไม่ ซึ่งคำตอบสามารถเป็นไปได้ทั้งในทางใดทางหนึ่ง ขึ้นอยู่กับมุมมองที่ใช้ในการพิจารณา

หากพิจารณามนุษยศาสตร์ดิจิทัลว่าเป็นศาสตร์ที่มุ่งไปที่การพัฒนาเครื่องมือและวิธีการทางการคำนวณและดิจิทัลเพื่อการทำงานทางด้านมนุษยศาสตร์เป็นสำคัญ ทำให้พออนุมานได้ว่าผลลัพธ์ของการพัฒนาด้านวิทยาการคำนวณและเทคโนโลยีดิจิทัลมีลักษณะความเป็นสากลและสามารถยอมรับทั่วไปได้ (Generalizable) (Bod, 2013) ยกตัวอย่าง เช่น การพัฒนาอัลกอริทึม (Algorithm) สำหรับการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine learning) มักจะมุ่งไปที่การได้มาซึ่งอัลกอริทึมแกนกลางที่สามารถใช้งานโดยทั่วไป เมื่อจะนำไปใช้ในงานหรือบริบทที่มีความเฉพาะเจาะจง จึงจะมีการปรับแต่งให้ตอบสนองตามเป้าหมายที่ต้องการในภายหลัง ดังนั้นการนำเอาเครื่องมือ วิธีการ และเทคโนโลยีที่พัฒนามาใช้ในการทำงานมนุษยศาสตร์ข้ามบริบทและวัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่พบเห็นได้บ่อยไม่ว่าจะในประเทศไทยหรือในบริบทอื่นก็ตาม

นอกจากนี้ ความซับซ้อนในการกำหนดขอบเขตและบริบทของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลเป็นความท้าทายสำหรับการกำหนดกรอบคิดและทิศทางเฉพาะบริบทใดบริบทหนึ่ง ในทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และสารสนเทศศาสตร์ บริบทมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการอธิบายปรากฏการณ์หรือสิ่งที่ศึกษา (Courtright, 2007) ซึ่งบริบทหนึ่ง ๆ อาจครอบคลุมช่วงเวลา พื้นที่ เหตุการณ์ รวมไปถึงความคิดเชิงนามธรรมหนึ่ง ๆ ซึ่งในบางครั้งอาจจำแนกแยกกันออกให้ชัดเจนได้ยาก

ในกรณีนี้ “มนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทย” ก็ต้องอาศัยการถกเถียงว่าครอบคลุมความเป็น “ไทย” ในมิติใดบ้าง ไม่ว่าจะเป็นในของความเป็นชาติ การแบ่งเขตแดนตามภูมิประเทศ คุณลักษณะเฉพาะของประชากร สังคม และวัฒนธรรม ความซับซ้อนเฉพาะในเรื่องความเป็นไทยเอง ยังทำให้เกิดการขยายชุมชนวิชาการในด้านไทยศึกษา ให้ครอบคลุม “ไทศึกษา” ที่ศึกษากลุ่มชนที่มีลักษณะร่วมบางประการกับความเป็นไทย ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจำนวนมากที่เกี่ยวกับความเป็นไทยไม่อาจ

จำกัดพื้นที่ศึกษาได้เฉพาะในอาณาบริเวณเขตแดนประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงพื้นที่ในประเทศใกล้เคียง เนื่องจากมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องและเชื่อมโยงกันอย่างแยกกันออกมิได้ ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของความรู้ทางด้านมนุษยศาสตร์

ดังนั้น การกำหนดกรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลที่จำเพาะเจาะจงกับบริบทของ “ไทย” จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างมาก หากทำได้อาจต้องอาศัยกลไกอำนาจในเชิงโครงสร้างบางอย่างมาเป็นตัวกำหนด เช่น จำกัดเฉพาะในวงนักมนุษยศาสตร์คนไทยที่สังกัดในประเทศไทย แม้กระนั้นก็ไม่อาจมองข้ามไปได้ว่า การศึกษาความรู้ทางมนุษยศาสตร์ (รวมถึงสังคมศาสตร์หลายสาขาวิชา) มิได้จำกัดให้เฉพาะคนที่เป็นคนเจ้าของชุมชนที่มีฐานะ “คนใน” เป็นผู้ศึกษาเท่านั้น แต่ยังมี “คนนอก” เข้ามาร่วมศึกษาด้วย ดังจะเห็นได้จากองค์ความรู้และข้อถกเถียงที่มีอิทธิพลอย่างมากในวงการมนุษยศาสตร์ไทยจำนวนมากผลิตขึ้นโดยนักมนุษยศาสตร์ชาวต่างชาติ ในขณะที่วงนักมนุษยศาสตร์ไทยที่ศึกษาวัฒนธรรมอื่นอีกไม่น้อย

ด้วยเหตุที่วิทยาการคำนวณและดิจิทัลมีลักษณะที่เป็นสากล รวมถึงความท้าทายในการจำกัดบริบทที่เฉพาะเจาะจง จึงอาจเป็นข้อถกเถียงที่สนับสนุนการนำกรอบคิดและทิศทางในการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลมาใช้ โดยอาจไม่จำเป็นต้องมีการกำหนดกรอบคิดและทิศทางที่เฉพาะในบริบทของไทย หรืออย่างมากที่สุดก็คือ การปรับใช้กรอบคิดและทิศทางในระดับเท่าที่จำเป็น

2.4 การพัฒนารอบคิดและทิศทางเฉพาะบริบทของไทย

ในอีกทางหนึ่ง หากพิจารณามนุษยศาสตร์ดิจิทัลเป็นศาสตร์ที่สำคัญต่อการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น การเห็นว่า การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ที่ในฐานความรู้ทางด้านภาษาและวัฒนธรรมของไทยเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ของสังคมอย่างก้าวกระโดดในหลายมิติ กรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ที่เฉพาะเจาะจงจึงอาจมีความจำเป็นต่อการจัดลำดับความสำคัญของทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนากำลังคนที่ขับเคลื่อนมนุษยศาสตร์ดิจิทัล นอกจากนี้ หากพิจารณาว่ามนุษยศาสตร์ดิจิทัลมีฐานรากมาจากมนุษยศาสตร์ จนอาจเรียกได้ว่าเป็นแขนงสาขาวิชาหนึ่งของมนุษยศาสตร์ การกำหนดบริบทที่เกี่ยวข้องกับระบบความคิด ความเชื่อ การให้คุณค่าของมนุษย์จึงมีความสำคัญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากเป็นคุณลักษณะที่ถ่ายทอดมาจากมนุษยศาสตร์

ในการวิเคราะห์เชิงญาณวิทยาของมนุษยศาสตร์ดิจิทัล Chavanayarn (2024) ใช้มุมมอง anti-essentialist ผ่านแนวคิดเรื่อง “ความเหมือนกันในครอบครัว” (Family resemblance) ของลุดวิก วิตเจนสไตน์ (Ludwig Wittgenstein) มาเป็นข้อโต้แย้งหลักในการพิจารณาถึงบทบาทและสถานภาพของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมนุษยศาสตร์ และช่วยส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้ด้านมนุษยศาสตร์ขึ้นไป ในขณะเดียวกัน การมีอยู่ของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลมิได้ลดทอนบทบาทของระเบียบวิธีของมนุษยศาสตร์แบบดั้งเดิม มุมมองนี้เปิดโอกาสให้มนุษยศาสตร์ดิจิทัล ได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมนุษยศาสตร์ แม้จะมีระเบียบวิธีวิจัยที่แตกต่างกันบ้างในบางประการ แต่มนุษยศาสตร์ดิจิทัลยังคงเป็นศาสตร์ที่สามารถตอบสนองต่อความท้าทายเชิงญาณวิทยาที่สำคัญ ซึ่งมีเอกลักษณ์จากการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีกับการศึกษาเชิงมนุษยศาสตร์เข้าด้วยกัน ดังนั้น แนวคิดดังกล่าวจึงเป็นการยืนยันว่ามนุษยศาสตร์ดิจิทัลจึงได้รับการถ่ายทอดจากความเป็นมนุษยศาสตร์ได้

นอกจากนี้ การที่มนุษยศาสตร์ให้ความสนใจกับคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาในด้านการวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรม (Cultural analytics) ทำให้ภาพของความจำเป็นที่จะต้องกำหนดกรอบคิดและทิศทางในบริบทของวัฒนธรรมไทยมีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น การศึกษาวัฒนธรรมไทยในบางสาขาวิชามีระเบียบวิธีและแนวทางในการศึกษาที่จำเพาะเจาะจง เนื่องจากเชื่อว่ามรดกทางวัฒนธรรมของไทยมีความเฉพาะตัวสูง ถึงแม้ว่าจะมีลักษณะร่วมและเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมอื่นอยู่มาก แต่ก็สามารถใช้อธิบายเอกลักษณ์ของการสร้างวัฒนธรรมและผสมผสานวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะในสังคมไทย อีกทั้งยังเป็นสังคมที่เปิดกว้างให้กับลักษณะของการผสมผสานวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นพหุวัฒนธรรม ดังจะสะท้อนออกมาให้เห็นได้จากมรดกทางวัฒนธรรมหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในสังคมไทย สิ่งเหล่านี้ล้วนปรากฏเป็น ข้อมูล สารสนเทศ ความรู้และภูมิปัญญาทางมนุษยศาสตร์ที่มักได้รับความสนใจจากนักวิชาการที่ศึกษาทางมนุษยศาสตร์ดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็น ภาษาไทย ความเชื่อของไทย จารีตและประเพณีไทย ดนตรีไทย วรรณคดีไทย ศิลปะการแสดงของไทย จิตรกรรมไทย เป็นต้น อัตลักษณ์เหล่านี้ล้วนชี้ให้เห็นว่า การกำหนดกรอบคิดและทิศทางเฉพาะบริบทของไทยจะช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางมนุษยศาสตร์ดิจิทัลที่เหมาะสมและเข้ากันกับภูมิทัศน์ของข้อมูลทางวัฒนธรรมของไทยได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ การพิจารณาความจำเป็นในการกำหนดกรอบคิดและทิศทางเฉพาะบริบทอาจเทียบเคียงได้จากแนวโน้มและวิธีการในการพัฒนากรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในวัฒนธรรมอื่นที่ไม่ใช่โลกตะวันตก ยกตัวอย่างเช่น ในประเทศไต้หวัน การกำหนดกรอบคิดและทิศทางด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลได้รับความสนใจจากทั้งนักวิชาการและรัฐบาล โดยศึกษากรอบแนวคิดของ “มนุษยศาสตร์ดิจิทัล” จากมุมมองด้านการเรียนการสอน โดยศึกษาหลักสูตรมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในมหาวิทยาลัยชั้นนำ นอกจากนี้ ยังมี การวิเคราะห์คำว่า “ดิจิทัล” และ “มนุษยศาสตร์” โดยพิจารณานิยามจากพจนานุกรมต่าง ๆ พร้อมทั้งได้แย้งว่าดิจิทัลในฐานะ “ภาษา” และมนุษยศาสตร์ในฐานะ “ภาษา” เช่นกัน ควรมีการสื่อสารที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันอย่างสมดุล ทั้งนี้ การกำหนดทิศทางมนุษยศาสตร์ดิจิทัลจะช่วยส่งเสริมการสื่อสารระหว่างเทคโนโลยีดิจิทัลกับศาสตร์ด้านมนุษยศาสตร์ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างเทคโนโลยีดิจิทัลกับชีวิตและอัตลักษณ์ของมนุษย์สามารถอธิบายได้ผ่านการเปรียบเทียบเชิงอุปมาในเชิงอภิปราย มนุษยศาสตร์ดิจิทัลยังสามารถถูกมองในกรอบแนวคิดที่กลับกันเป็น “ดิจิทัลมนุษยศาสตร์” ได้เช่นกัน เนื่องจากเทคโนโลยีดิจิทัลเกี่ยวพันกับภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นหัวข้อพื้นฐานดั้งเดิมในการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ (Cheang, 2023)

นอกจากนี้ ในประเทศจีนยังมีการสำรวจแนวคิดเรื่องมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในวงการมนุษยศาสตร์จีน โดยเฉพาะความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 2010 เป็นต้นมา โดยเป็นการมองทิศทางของการดำรงอยู่ของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลผ่านกิจกรรมการสื่อสารทางวิชาการ เช่น การจัดตั้งศูนย์วิจัยด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในมหาวิทยาลัยในภูมิภาคจีนแผ่นดินใหญ่และพื้นที่ใกล้เคียง การเพิ่มการฝึกอบรมผ่านหลักสูตรและเวิร์กช็อป การขยายตัวของแพลตฟอร์มมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในโลกออนไลน์เพื่อการใช้งานเชิงวิชาการ และจำนวนงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัล แม้จะยังมีนักวิชาการมนุษยศาสตร์แบบดั้งเดิมในประเทศจีนที่กังวลต่อแนวทางการวิจัยใหม่นี้ แต่ก็มีกรอบการอภิปรายและกล่าวถึงงานวิจัยมนุษยศาสตร์ดิจิทัลเพิ่ม

มากขึ้น (Tsui, 2020) นอกจากนี้การจัดตั้งเครือข่าย องค์กรและชุมชนนักมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในระดับประเทศ และภูมิภาค เช่น เครือข่ายในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ได้แก่ Australasian Association for Digital Humanities (aaDH) Japanese Association for Digital Humanities (JADH) Korean Association for Digital Humanities (KADH) และ Taiwanese Association for Digital Humanities (TADH) เครือข่ายใน ภูมิภาคยุโรป เช่น Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities (DARIAH-EU) European Association for Digital Humanities (EADH) Association for Digital Humanities in the German Speaking Areas (DHd) Humanistica, L’association francophone des humanités numériques/digitales (Humanistica) เครือข่ายในอเมริกาเหนือ ได้แก่ Canadian Society for Digital Humanities / Société canadienne des humanités numériques (CSDH/SCHN) ในประเทศแคนาดา รวมถึง Humanities, Arts, Science, and Technology Alliance and Collaboratory (HASTAC) และ CenterNet ในสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ ยังมีเครือข่ายในภูมิภาคแอฟริกาอย่าง Digital Humanities Association of Southern Africa (DHASA) อีกด้วย เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลในระดับ ภูมิภาคหรือเฉพาะบริบทเป็นแนวปฏิบัติทั่วไปและเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ การกำหนดทิศทางเฉพาะช่วยให้ มนุษยศาสตร์ดิจิทัลสามารถพัฒนาไปได้ในระยะยาว

2.5 แนวทางการพัฒนารอบคิดและทิศทาง

การกำหนดแนวทางในการพัฒนารอบคิดและทิศทางสำหรับมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทยเป็นความ ท้าทายที่ซับซ้อน เนื่องจากการให้คำนิยามและการกำหนดขอบเขตสามารถทำได้จากหลากหลายมุมมองและ แนวทาง ยกตัวอย่างเช่น มุมมองทางภาษาศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับความหมายและการใช้งานของคำใน บริบทของสังคม ในขณะที่มุมมองทางเทคโนโลยีจะให้ความสำคัญกับประโยชน์ใช้สอยและผลลัพธ์เชิงประจักษ์ นอกจากนี้ การกำหนดขอบเขตของคำว่า “มนุษยศาสตร์” เองก็เป็นประเด็นที่มีความท้าทายในเชิงญาณวิทยา อยู่แล้ว (Choemprayong & Chintakovid, 2024)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนารอบคิดและทิศทางสามารถดำเนินการได้จากหลายแนวทาง โดย แนวทางแรกคือ การพิจารณาจากเหตุผลทางวิชาการ ซึ่งเน้นการสำรวจช่องว่างทางวิชาการและการพัฒนา ระเบียบวิธีวิจัยที่มีความเฉพาะเจาะจง แนวทางนี้จะช่วยให้การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลมีความเข้มแข็งในเชิง วิชาการ และสามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ตอบสนองต่อความท้าทายในบริบทของไทยได้ แนวทางที่สองคือ การพิจารณาตามทิศทางการพัฒนาประเทศและสังคม โดยเน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับนโยบายและแผนกล ยุทธระดับชาติ หรือเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ซึ่งเป็นการ พัฒนาในลักษณะจากบนลงล่าง (Top-down approach) แนวทางนี้จะช่วยให้การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัล มีความชัดเจนในด้านเป้าหมายและได้รับการสนับสนุนในระดับนโยบาย แนวทางที่สามคือ การเชื่อมโยงเข้ากับ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นระบบโทรคมนาคม ระบบข้อมูล และการบริการต่าง ๆ (Tuamsuk et al., 2018) แนวทางนี้จะช่วยให้การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลมีความยั่งยืนและสามารถ บูรณาการเข้ากับระบบนิเวศด้านดิจิทัลของประเทศได้

นอกจากนี้ การกำหนดแนวทางในการพัฒนากรอบคิดและทิศทางยังสามารถพิจารณาจากการประเมินสถานภาพปัจจุบันของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทยในหลากหลายมิติ ทั้งในด้านข้อมูล ญาณวิทยา การสื่อสารทางวิชาการ การจัดการเรียนการสอน และการพัฒนาเชิงสถาบัน ซึ่งแต่ละมิติล้วนมีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัล อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงคือความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัว เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดิจิทัลที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณค่าทางมนุษยศาสตร์ที่ไม่อาจแยกออกจากเทคโนโลยีได้อีกต่อไป ดังนั้น เป้าหมายและความสำเร็จในการกำหนดกรอบคิดและทิศทางจึงไม่ควรมีลักษณะตายตัว แต่ควรสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามพลวัตของการพัฒนาเทคโนโลยีและความต้องการของสังคม

3. สถานภาพของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทย

การพิจารณาสถานภาพของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทยในปัจจุบันมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพัฒนาการและแนวโน้มของศาสตร์นี้ในบริบทของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาถึงความท้าทายในการกำหนดกรอบคิดและทิศทางที่ได้กล่าวถึงในส่วนที่ผ่านมา การประเมินสถานภาพนี้จำเป็นต้องพิจารณาในหลายมิติ ทั้งในด้านผลงานทางวิชาการที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการขององค์ความรู้ ด้านข้อมูลการวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างและแบ่งปันทรัพยากรในชุมชนวิชาการ ด้านแนวคิดเชิงวิพากษ์ที่สะท้อนมุมมองและการถกเถียงในวงวิชาการ ตลอดจนด้านโครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลในระยะยาว การทำความเข้าใจสถานภาพในแต่ละด้านจะช่วยให้เห็นภาพรวมของความก้าวหน้า ข้อจำกัด และโอกาสในการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทยได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

3.1 สถานภาพด้านผลงานทางวิชาการ

การสำรวจสถานภาพด้านผลงานทางวิชาการ สามารถใช้แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการประเมินการสื่อสารทางวิชาการ เช่น การวิเคราะห์เชิงบรรณมิติ และการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ ซึ่งส่วนมากพบว่า การสำรวจส่วนใหญ่จะใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงบรรณมิติ (Su, 2020; Su et al., 2021; Su et al., 2023, Tang et al., 2017; Wang, 2018) ผลการสำรวจเหล่านี้ชี้ให้เห็นแนวโน้มในระดับสากลว่าวรรณกรรมในสาขานี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นและสะท้อนถึงความหลากหลายในเนื้อหาและความเชื่อมโยงระหว่างศาสตร์ต่าง ๆ โดยภาษาอังกฤษยังคงเป็นภาษาหลักในการเผยแพร่งานวิจัย (Tang et al., 2017; Wang, 2018) และเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ วรรณคดี มรดกวัฒนธรรม บรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ (Tang et al., 2017)

จากการสำรวจในระดับสากล พบว่ามีผลงานทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลของไทยที่ตีพิมพ์ในวารสารหรือการประชุมวิชาการระดับนานาชาติที่เน้นด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลโดยตรงจำนวนน้อยมาก (Su, 2020) ดังนั้น Choemprayong & Chintakovid (2024) จึงใช้กรอบการพิจารณาที่กว้างขึ้นและครอบคลุมผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการบรรจบกันระหว่างเทคโนโลยีดิจิทัลและมนุษยศาสตร์ในฉากทัศน์ต่าง ๆ ผลการศึกษาพบผลงานทางวิชาการที่เผยแพร่ในช่วงปี พ.ศ. 2553-2562 รวมทั้งสิ้น 538 รายการ โดยส่วนใหญ่เป็นบทความการประชุมวิชาการจำนวน 414 รายการ (ร้อยละ 77.0) รองลงมาคือ บทความวารสาร

จำนวน 106 รายการ (ร้อยละ 19.7) บทความในหนังสือรวมบทความจำนวน 15 รายการ (ร้อยละ 2.8) และหนังสือจำนวน 3 รายการ (ร้อยละ 0.6)

เมื่อพิจารณาแนวโน้มการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ พบว่ามีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2553 มีการเผยแพร่ผลงาน 33 รายการ และเพิ่มขึ้นเป็น 87 รายการในปี พ.ศ. 2562 ซึ่งมากกว่าสองเท่า เมื่อเทียบกับจำนวนผลงานในช่วงต้นทศวรรษ แนวโน้มนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจที่เพิ่มขึ้นในการทำวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในประเทศไทย เมื่อพิจารณาในด้านแหล่งเผยแพร่ผลงาน พบว่ามีแหล่งเผยแพร่ที่หลากหลายรวม 332 แหล่ง ประกอบด้วยวารสาร 94 รายชื่อ การประชุมวิชาการ 225 รายการ หนังสือรวมบทความ 10 รายชื่อ และหนังสือ 3 รายชื่อ โดยส่วนใหญ่เป็นการเผยแพร่เพียง 1-2 บทความต่อแหล่ง สะท้อนให้เห็นถึงการกระจายตัวของผลงานทางวิชาการในวงกว้าง แทนที่จะกระจุกตัวอยู่ในแหล่งเผยแพร่เพียงไม่กี่แห่งที่น่าสังเกตคือ แหล่งเผยแพร่ผลงานส่วนใหญ่เป็นวารสารและการประชุมวิชาการทางด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี สะท้อนให้เห็นว่างานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในประเทศไทยยังคงถูกขับเคลื่อนโดยนักวิจัยในสายเทคโนโลยีเป็นหลัก มากกว่าที่จะเป็นการริเริ่มจากนักวิชาการในสายมนุษยศาสตร์

3.2 สถานภาพด้านข้อมูลการวิจัย

ข้อมูลการวิจัยเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสำรวจความเป็นศาสตร์ของมนุษยศาสตร์ดิจิทัล โดยงานวิจัยในประเทศไทยจำนวนมากให้ความสำคัญกับการสร้างระบบความรู้และการจัดการข้อมูลเพื่อให้เกิดความสามารถในการเชื่อมต่อและนำไปใช้งานได้ (Tuamsuk et al., 2018; Buranarach et al., 2016) อย่างไรก็ตาม การศึกษาของ Klunghthanaboon (2024) ซึ่งศึกษาปรากฏการณ์การแบ่งปันข้อมูลของนักวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลได้สะท้อนให้เห็นสถานภาพที่น่าสนใจหลายประการ

ในด้านระเบียบวิธีวิจัย พบว่านักวิชาการไทยยังคงยึดโยงกับวิธีวิจัยทางมนุษยศาสตร์แบบดั้งเดิมเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการสะท้อนย้อนคิด การวิพากษ์ การวิเคราะห์ และการตีความในบริบทสังคมที่มีเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นฐาน ในขณะเดียวกันก็มีการผสมผสานการใช้เครื่องมือดิจิทัลและวิธีวิจัยทางวิทยาการคำนวณ รวมถึงการใช้คอลเลกชันดิจิทัลทั้งที่เกิดจากการแปลงให้เป็นดิจิทัล (Digitization) และที่เป็นดิจิทัลแต่กำเนิด นอกจากนี้ ยังพบการประยุกต์ใช้วิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ เช่น การสำรวจและการสัมภาษณ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการผสมผสานระเบียบวิธีวิจัยที่หลากหลาย

ในส่วนของลักษณะข้อมูลและการจัดการ พบว่าข้อมูลส่วนใหญ่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพที่นักวิชาการมักเก็บรวบรวมใหม่ในทุกโครงการวิจัย โดยแนวโน้มการแบ่งปันข้อมูลจะพบมากในกลุ่มที่ทำงานเป็นคณะวิจัยมากกว่านักวิชาการที่ทำงานเดี่ยว ที่น่าสนใจคือยังคงพบทัศนคติการหวงข้อมูลวิจัยในหมู่นักวิชาการมนุษยศาสตร์ ผลการศึกษาของ Klunghthanaboon (2024) ชี้ให้เห็นว่านักมนุษยศาสตร์จำนวนหนึ่ง ถือว่าข้อมูลการวิจัยเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลของนักวิจัยที่ได้จากความพยายามทางปัญญาของผู้วิจัยเอง อีกทั้งนักวิจัยเห็นว่าการได้มาซึ่งข้อมูลการวิจัยมีความยากลำบากและมีต้นทุนที่สูง ทำให้ข้อมูลการวิจัยเป็นสิ่งที่มีความค่ามาก ไม่อาจมอบให้ผู้อื่นได้โดยง่าย นอกจากนี้ ยังพบว่าการทำงานวิจัยมนุษยศาสตร์ดิจิทัลของไทยยังคงมีการใช้ข้อมูลทั้งในรูปแบบดิจิทัลและแอนะล็อก เช่น สำเนาถ่ายเอกสาร การพิมพ์สำเนาดิจิทัล และ

กระดาษจดบันทึก ซึ่งสะท้อนการผสมผสานระหว่างวิธีการทำงานแบบดั้งเดิมกับแบบดิจิทัล โดยนักมนุษยศาสตร์ไม่ได้มองว่าเป็นข้อจำกัดแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่ากังวลคือการขาดทิศทางและแผนการบริหารจัดการข้อมูลมนุษยศาสตร์ในระดับที่กว้างกว่าโครงการวิจัยเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นการแปลงข้อมูลให้เป็นดิจิทัล การกำกับข้อมูล การจัดเก็บและการสงวนรักษา ตลอดจนแนวทางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน การวางแผนและพัฒนาเทคโนโลยีเหล่านี้ยังเป็นระบบจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลของไทยให้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

3.3 สถานภาพด้านแนวคิดเชิงวิพากษ์

แนวคิดเชิงวิพากษ์ที่มีต่อมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในประเทศไทย แม้จะยังมีการถกเถียงที่กระจัดกระจายและขาดการโต้ตอบอย่างเป็นระบบในระดับท้องถิ่น แต่เริ่มมีการศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบมากขึ้นในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นมุมมองที่น่าสนใจต่อทั้งจุดเด่นและช่องว่างที่อาจนำไปใช้ในการพัฒนากรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลของไทยได้

จากมุมมองของ Kirdnark (2024) การศึกษามนุษยศาสตร์ดิจิทัลไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการใช้เครื่องมือดิจิทัลในการวิจัย แต่ยังเน้นความสำคัญของการสะท้อนคิด การตีความ และการให้ความหมายในกระบวนการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ การใช้เครื่องมือดิจิทัลถูกมองว่าไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือสนับสนุนเชิงเทคนิค แต่ยังสะท้อนถึงอัตลักษณ์และความเป็นอัตวิสัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษยศาสตร์ดิจิทัล ยกตัวอย่างเช่น การสร้างอวตาร (Avatar) ในเกมออนไลน์ ทำให้ผู้เล่นสามารถสร้างตัวตนเสมือนที่สะท้อนความรู้สึกนึกคิด บุคลิกลักษณะของผู้เล่น ในขณะเดียวกัน การที่ผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์เลือกโพสต์รูปภาพ เนื้อหาหรือข้อคิดเห็นต่าง ๆ สามารถสะท้อนความเชื่อและค่านิยมส่วนบุคคลได้ อีกทั้งศิลปินที่ใช้เครื่องมือดิจิทัลในการสร้างสรรค์ผลงานยังเป็นการสะท้อนภูมิหลัง ประสบการณ์ ตลอดจนทักษะของศิลปินผู้สร้างสรรค์ได้อีกด้วย แนวคิดนี้สอดคล้องกับการพัฒนามุมมองเชิงวิพากษ์และการตั้งคำถามเกี่ยวกับบทบาทของเครื่องมือดิจิทัล นอกจากนี้ มนุษยศาสตร์ดิจิทัลยังเน้นถึงลักษณะเฉพาะของวิถีวิทยาในฐานะที่มีแนวคิดเป็นของตัวเอง และไม่ถูกครอบงำด้วยวิถีวิทยาทางด้านวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว

Kirdnark (2024) ยังเสนอแนวคิดที่สำคัญใน 3 มิติ ซึ่งช่วยให้เข้าใจมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในเชิงลึกได้แก่ แนวคิดแรกคือ การตั้งคำถามเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับบทบาทและความหมายของเครื่องมือทางดิจิทัลที่นำมาใช้ในงานวิจัยมนุษยศาสตร์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการพิจารณาเชิงปรัชญาเกี่ยวกับบทบาทของเทคโนโลยี แนวคิดที่สองคือ การตั้งคำถามต่อบทบาทของสื่อใหม่ในกระบวนการจัดเก็บและนำเสนอวัตถุทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการบูรณาการระหว่างมนุษยศาสตร์ดิจิทัลและสื่อการศึกษา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและมุมมองใหม่ในงานวิจัยทางวัฒนธรรม และแนวคิดสุดท้ายคือ แนวคิดการวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรมที่ตั้งคำถามต่อแนวคิดแบบขึ้นตรงข้ามระหว่างมนุษยศาสตร์และวิทยาศาสตร์ โดยมุ่งเน้นการใช้ข้อมูลและการวิเคราะห์ทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึก แนวคิดทั้งสามประเด็นดังกล่าวจึงช่วยให้มนุษยศาสตร์ดิจิทัลเป็นมากกว่าสาขาวิชาที่ใช้เครื่องมือดิจิทัล แต่เป็นวิถีวิทยาที่เชื่อมโยงมนุษยศาสตร์กับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โดยเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการคิดวิเคราะห์ การตั้งคำถาม และการตีความที่สะท้อนอัตลักษณ์ของมนุษยศาสตร์

ในยุคดิจิทัลอย่างแท้จริง ถึงแม้ว่า Kirdnark (2024) จะศึกษามนุษยศาสตร์ดิจิทัลในบริบทที่มีความเป็นสากล ไม่ได้เฉพาะเจาะจงกับบริบทของไทยเท่านั้น แต่ชี้ให้เห็นความสนใจที่มีต่อมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในแง่มุมทางการจัดการวัฒนธรรมและสื่อศึกษา

กลุ่มวิจัยมนุษยศาสตร์ดิจิทัล มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Tuamsuk et al., 2018) ซึ่งเป็นกลุ่มวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลกลุ่มบุกเบิกในประเทศไทย ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในลักษณะของการบูรณาการเนื้อหาทางมนุษยศาสตร์เข้ากับความรู้ด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์และสารสนเทศศาสตร์ โดยเน้นการใช้เครื่องมือและระเบียบวิธีทางดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาทางมนุษยศาสตร์ แนวคิดนี้ครอบคลุมประเด็นสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ การจัดระบบความรู้ ที่วิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาความรู้โดยอ้างอิงกับหลักการและองค์ความรู้เฉพาะสาขาวิชา การพัฒนาออนโทโลยี ซึ่งเป็นการจัดการความรู้เชิงความหมายเพื่อนำองค์ความรู้มาใช้ประโยชน์ในการประมวลผลอย่างเป็นระบบ และการพัฒนาเว็บเชิงความหมาย ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเทคโนโลยีเว็บโดยใช้หลักการออนโทโลยีเป็นเครื่องมือพื้นฐาน แนวคิดเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างสรรค์มนุษยศาสตร์ดิจิทัลในประเทศไทย โดยเน้นการบูรณาการความรู้จากศาสตร์ที่หลากหลายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการข้อมูลและการเชื่อมโยงองค์ความรู้ รวมถึงสร้างความเข้าใจเชิงลึกในเนื้อหามนุษยศาสตร์ด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลที่ทันสมัย

นอกจากนี้ยังมีการมองมนุษยศาสตร์ดิจิทัลจากมุมมองของการอ่านวรรณกรรม Holasut (2022) ได้ชี้ให้เห็นว่า องค์ความรู้ทางมนุษยศาสตร์มีความสำคัญต่อการศึกษามนุษยศาสตร์ดิจิทัล โดยเฉพาะการอ่านและการตีความด้วยเครื่องมือดิจิทัล ซึ่งการอ่านตัวบทและการตีความยังคงเป็นกระบวนการสำคัญที่นักภาษาและวรรณคดีให้ความสนใจในระเบียบวิธีมนุษยศาสตร์ดิจิทัล นอกจากนี้ องค์ความรู้ดังกล่าวยังมีบทบาทสำคัญในการวิพากษ์ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องมือดิจิทัลและมนุษยศาสตร์ เช่น การพิจารณาวัตถุประสงค์ดิจิทัลในฐานะตัวบทวรรณกรรม และการวิเคราะห์ว่าสภาวะการอ่านวรรณกรรมสามารถส่งอิทธิพลต่อการออกแบบอินเทอร์เฟซและวัฒนธรรมดิจิทัลได้อย่างไร ในด้านระเบียบวิธี การอ่านระยะไกล (Distant reading) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ประมวลผลข้อมูลจากตัวบทและรายละเอียดการตีพิมพ์เผยแพร่ผ่านเครื่องมือดิจิทัล ซึ่งเป็นการตีความในระดับที่กว้างขึ้น การสร้างวรรณกรรมอิเล็กทรอนิกส์ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ใช้เครื่องมือดิจิทัลในการผลิตผลงานวรรณกรรมที่ยังคงคุณค่าทางวรรณศิลป์ นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาห้องสมุดดิจิทัลเพื่อรวบรวมผลงานวรรณกรรม เช่น เรื่องสั้นของนักเขียน โดยต่อยอดจากสื่อสิ่งพิมพ์สู่ระบบห้องสมุดดิจิทัลที่สามารถเผยแพร่ผ่านอินเทอร์เน็ต อีกทั้งยังมีการวิพากษ์ความสัมพันธ์ระหว่างแพลตฟอร์ม แอปพลิเคชัน และผู้ใช้งานระบบผ่านการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรม เพื่อสะท้อนมุมมองทางวิชาการเกี่ยวกับการใช้งานเทคโนโลยีดิจิทัลในบริบทวรรณกรรม รวมถึงการวิเคราะห์อินเทอร์เฟซและโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลผ่านตัวบท ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนถึงความหลากหลายและลึกซึ้งของการประยุกต์ใช้มนุษยศาสตร์ดิจิทัลในมิติทางวรรณกรรมและเทคโนโลยี

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์นักวิชาการไทยที่ทำวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัล (Choemprayong & Chintakovid, 2024) พบว่า นักวิชาการไทยมองว่างานวิจัยทางมนุษยศาสตร์ดิจิทัลมีลักษณะเป็นสหสาขาวิชา เกิดขึ้นจากความร่วมมือของนักวิจัยจากหลากหลายสาขา นอกจากนี้ มนุษยศาสตร์

ดิจิทัลควรมีจุดเริ่มต้นมาจากสาขามนุษยศาสตร์มากกว่าเทคโนโลยีดิจิทัล โดยเน้นแก้ปัญหาวิจัยทางมนุษยศาสตร์เป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับการคิดวิเคราะห์และการตั้งคำถามด้วยวิธีการทางมนุษยศาสตร์ และใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อช่วยจัดการข้อมูล อันจะนำไปสู่การร่วมตอบคำถามการวิจัยจากสาขาวิชาที่มีโอกาสและความเป็นไปได้มากมาย อันจะนำมาสู่การพัฒนานวัตกรรม แม้การทำงานร่วมกันจะเป็นโอกาสแต่ก็ยังมีความท้าทายในการสร้างความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างนักวิจัยที่มาจากหลากหลายสาขาวิชา รวมถึงความท้าทายจากการจัดการข้อมูลทางมนุษยศาสตร์และความท้าทายที่เกิดจากความก้าวหน้าของเครื่องมือดิจิทัล งานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลสามารถกำหนดและครอบคลุมขอบเขตของงานวิจัยได้จากหลากหลายมุมมอง แนวทางหนึ่งคือการพิจารณาจาก การประยุกต์เทคโนโลยีดิจิทัลกับการจัดการข้อมูลด้านมนุษยศาสตร์ หรือการบูรณาการระหว่างมนุษยศาสตร์กับเทคโนโลยีดิจิทัลด้วยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลกับมนุษยศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ยังไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาพัฒนาการของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทยจากมุมมองทางประวัติศาสตร์ การขาดการศึกษาประวัติศาสตร์ของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในบริบทของไทยอย่างเป็นระบบ และการขาดเวทีถกเถียงทางวิชาการในระดับประเทศและท้องถิ่น อาจเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้ และแนวคิดเชิงวิพากษ์ที่เข้มแข็งในระยะยาว

3.4 สถานภาพด้านโครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อม

ในการพิจารณาความเป็นสาขาวิชาหรือศาสตร์แขนงหนึ่งของมนุษยศาสตร์ดิจิทัล จำเป็นต้องวิเคราะห์โครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างชุมชนวิชาการ โดยในบริบทของประเทศไทย พบว่ายังขาดองค์ประกอบสำคัญหลายประการที่จะสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นระบบ สามารถสรุปได้ 5 ประเด็นต่อไปนี้

ในด้านชุมชนวิชาการ ประเทศไทยยังขาดการจัดตั้งองค์กรหรือเครือข่ายวิชาการเฉพาะทางด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลอย่างเป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นสมาคมวิชาชีพ วารสารเฉพาะทาง หรือการประชุมวิชาการเฉพาะด้าน นักวิชาการไทยที่ทำงานในด้านนี้มักต้องนำเสนอผลงานในการประชุมวิชาการต่างประเทศ หรือในการประชุมของสาขาวิชาอื่นที่มีการจัดหัวข้อที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และการสร้างเครือข่ายวิชาการในประเทศทำได้อย่างจำกัด

ในส่วนของสถาบันการศึกษา แม้จะเริ่มมีความเคลื่อนไหวในการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน แต่ยังคงอยู่ในวงจำกัด โดยส่วนใหญ่ปรากฏในรูปแบบของรายวิชาในระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษามีเพียงไม่กี่สถาบันที่มีการพัฒนาหลักสูตรเฉพาะทาง เช่น วิชาโทมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในหลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต และหลักสูตรด้านเทคโนโลยีภาษาและสารสนเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนากำลังคนด้านภาษาศาสตร์คอมพิวเตอร์ การขาดหลักสูตรเฉพาะทางนี้ส่งผลโดยตรงต่อการผลิตกำลังคนในสาขาวิชา อย่างไรก็ตาม สถาบันการศึกษาบางแห่ง มีการจัดตั้งหน่วยวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งแต่ละสถาบันมีทิศทางในการวิจัยที่แตกต่างกันไปตามความเชี่ยวชาญของนักวิจัยและนักวิชาการในสังกัดมากกว่าจากความต้องการในเชิงกลยุทธ์หรือนโยบาย

ในการสนับสนุนทุนวิจัย แม้จะยังไม่มีแหล่งทุนหรือโปรแกรมที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลโดยเฉพาะ แต่เริ่มมีความเคลื่อนไหวที่สำคัญผ่านโครงการขนาดใหญ่ เช่น โครงการวิถีมุษยศาสตร์สู่การพัฒนาทุนมนุษย์อย่างยั่งยืน ที่ได้รับการสนับสนุนจาก บพข. อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนทุนวิจัยส่วนใหญ่ยังกระจุกกระจายและขาดทิศทางเชิงยุทธศาสตร์ที่ชัดเจน

ในระดับนโยบายและการบริหารจัดการ ยังไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลโดยตรง และแม้จะมีแผนพัฒนาดิจิทัลในระดับชาติรวมมืองค์กรต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อขับเคลื่อนแผนดังกล่าว เช่น ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ ที่ผลิตผลงานวิจัยจำนวนมากที่สนับสนุนงานทางด้านมนุษยศาสตร์ดิจิทัล หรือสำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์กรมหาชน) ที่ให้ความสำคัญกับนโยบายหลากหลายด้านที่อาจส่งผลต่อการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องข้อมูลเปิด (Open Data) การพัฒนาบุคลากรด้านดิจิทัล หรือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล แต่กลไกเหล่านี้ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลอย่างเด่นชัด ส่งผลให้ขาดกลไกในการกำหนดทิศทางและประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ

ในการพัฒนาเทคโนโลยี แม้จะมีความเคลื่อนไหวทั้งจากภาคการศึกษาและภาคเอกชน แต่ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาที่กระจุกกระจายและขาดทิศทางร่วม ความตื่นตัวล่าสุดในด้านปัญญาประดิษฐ์อาจช่วยสร้างทิศทางที่ชัดเจนขึ้น แต่แรงขับเคลื่อนหลักมาจากภาคธุรกิจและเศรษฐกิจมากกว่าความสนใจทางวิชาการ ทำให้เทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นมีขีดจำกัดอย่างมากในการนำมาใช้ในการศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์ในบริบทของไทย

จะเห็นได้ว่า ถึงแม้จะมีความเคลื่อนไหวและความพยายามในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับมนุษยศาสตร์ดิจิทัลแล้วไม่น้อย ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ยังจำกัดอยู่ในระดับองค์กรมากกว่าจะเป็นความเคลื่อนไหวในวงวิชาการที่กว้างขวาง สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลในประเทศไทยยังต้องการการวางแผนและดำเนินการอย่างเป็นระบบในระยะยาว

4. บทสรุป

การศึกษากรอบคิดและทิศทางของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลในบริบทของไทยสะท้อนให้เห็นความซับซ้อนในหลายมิติ ทั้งในด้านการนิยามและการกำหนดขอบเขต การพัฒนาองค์ความรู้ และการสร้างชุมชนวิชาการจากการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันพบว่า แม้จะมีพัฒนาการที่น่าสนใจในด้านผลงานวิชาการและความเคลื่อนไหวในระดับสถาบัน แต่ยังคงมีความท้าทายสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และทิศทางที่ชัดเจน ข้อค้นพบที่สำคัญประการหนึ่งคือ การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลไทยไม่จำเป็นต้องยึดติดกับการสร้างกรอบคิดที่ตายตัว แต่ควรเน้นการสร้างพื้นที่ทางวิชาการที่เปิดกว้างสำหรับการบูรณาการระหว่างมนุษยศาสตร์และเทคโนโลยีดิจิทัล โดยให้ความสำคัญกับการรักษาสสมดุลระหว่างความเป็นสากลของเทคโนโลยีและความละเอียดอ่อนต่อบริบททางวัฒนธรรม การสร้างความยืดหยุ่นในการกำหนดขอบเขตและวิธีวิทยาจะช่วยเอื้อให้เกิดการพัฒนานวัตกรรมและองค์ความรู้ที่ตอบสนองต่อความท้าทายเฉพาะของสังคมไทยได้ อย่างไรก็ตาม การขาด

โครงสร้างพื้นฐานที่เข้มแข็ง ทั้งในด้านองค์กรวิชาการ หลักสูตรการศึกษา และกลไกสนับสนุนการวิจัย อาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาในระยะยาว การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันและการพัฒนานโยบายสนับสนุนที่ชัดเจนจึงเป็นความท้าทายเร่งด่วนที่ต้องได้รับการแก้ไข

5. กิตติกรรมประกาศ

โครงการนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนากำลังคน และทุนด้านการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา การวิจัยและการสร้างนวัตกรรม สัญญาเลขที่ B05F640234

เอกสารอ้างอิง

- Berry, D. (2011). The computational turn: Thinking about the digital humanities. **Culture Machine**, 12, 1–22.
- Bod, L. W. M. (2013). Who's afraid of patterns? The particular versus the universal and the meaning of humanities 3.0. **BMGN - Low Countries Historical Review**, 128(4), 171–180.
- Buranarach, M., Supnithi, T., Thein, Y. M., & Ruangrajitpakorn, T. (2016). OAM: An ontology application management framework for simplifying ontology-based semantic web application development. **International Journal of Software Engineering and Knowledge Engineering**, 26(1), 115–145. <https://doi.org/10.1142/S0218194016500066>
- Chavanayarn, S. (2024). Anti-essentialism and digital humanities: A defense of the field against epistemological challenges. **Cogent Arts & Humanities**, 11(1), 2439158. <https://doi.org/10.1080/23311983.2024.2439158>
- Cheang, W. F. (2023). Digital humanities, identity and a made-in-Taiwan laptop computer. **2023 Pacific Neighborhood Consortium Annual Conference and Joint Meetings (PNC)**. (15–21). Okinawa, Japan: Curran Associates. <https://doi.org/10.23919/PNC58718.2023.10314979>
- Choemprayong, S., & Chintakovid, T. (2024). Phromdean manutsaya sattrā di chi than Thai: kæroi chumchon lae phon ngan thang wichakan baep saha sakha wicha [Boundaries of digital humanities in Thailand: Tracing multidisciplinary scholarly communities and works]. (In Thai). Program Management Unit for Human Resources & Institutional Development, Research and Innovation (PMU-B).
- Courtright, C. (2007). Context in information behavior research. **Annual Review of Information Science and Technology**, 41(1), 273–306. <https://doi.org/10.1002/aris.2007.1440410113>
- Curry, S. H. (2008). Translational science: Past, present, and future. **BioTechniques**, 44(2S), 2–8. <https://doi.org/10.2144/000112749>
- Dalbello, M. (2011). A genealogy of digital humanities. **Journal of Documentation**, 67(3), 480–506. <https://doi.org/10.1108/00220411111124550>
- Drucker, J. (2021). **The digital humanities coursebook: An introduction to digital methods for research and scholarship** (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003106531>

- European Science Foundation. (2011). **European Science Foundation archives**. Retrieved from <http://archives.esf.org/media-centre/esf-in-the-media/archives-2011.html>
- Gold, M. K. (Ed.). (2012). **Debates in the Digital Humanities**. University of Minnesota Press. Retrieved from <https://dhdebates.gc.cuny.edu/projects/debates-in-the-digital-humanities>
- Holasut, M. (2022). So ong sapha wa di chi than satawat thi yisipet phan wae nawa ra ron kam [**Exploring the Digital State of the 21st Century Through the Lens of Literature**]. (In Thai). Bangkok: Sayam.
- Kaltenbrunner, W. (2017). Digital infrastructure for the humanities in Europe and the US: Governing scholarship through coordinated tool development. **Computer Supported Cooperative Work**, 26(3), 275–308. <https://doi.org/10.1007/s10606-017-9272-2>
- Kirdnark, T. (2024). Phonlawat haeng 'khwammai' lae phatthanakan khong onghwamru thang manutsayasat di chi than [**The Dynamics of “Meaning” and the Development of Knowledge in Digital Humanities**]. (In Thai). Bangkok: Siamparitut.
- Klungthanaboon, W. (2024). Kan baengpan khomun wichai phainai chumchon wichakan thang dan manutsayasat di chi than: kansamruat saphap kan patchuban [**Research data sharing among digital humanities scholars: A survey on current situation**]. (In Thai). Program Management Unit for Human Resources & Institutional Development, Research and Innovation (PMU-B).
- Le Deuff, O. (2018). **Digital humanities: History and development**. ISTE Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781119308195>
- Levine, G., Brooks, P., Culler, J., Garber, M., Kaplan, E., & Stimpson, C. (1988). **Speaking for the Humanities**. American Council of Learned Societies. Retrieved from https://www.acls.org/wp-content/uploads/2021/11/Occasional_Paper_007_1989.pdf
- Longxi, Z. (2011). The Humanities: Their Value, Defence, Crisis, and Future. **Diogenes**, 58(1-2), 64–74. <https://doi.org/10.1177/0392192112448338>
- Mahony, S. (2018). Cultural diversity and the digital humanities. **Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences**, 11(3), 371–388. <https://doi.org/10.1007/S40647-018-0216-0>
- Nyhan, J., & Flinn, A. (2016). **Computation and the humanities: Towards an oral history of digital humanities**. Switzerland: Springer Nature.
- Pawlicka-Deger, U. (2021). Digital humanities and a new research culture: Between promoting and practicing open research data. In R. Mann & S. Hawkins (Eds.), **Access, control, and dissemination in digital humanities** (40-57). London, UK: Routledge.
- Rockwell, G. (2007). **An alternate beginning to humanities computing**. Theoreti.ca. Retrieved from <https://theoreti.ca/?p=1608>
- Schriebman, S., Siemens, R., & Unsworth, J. (Eds.). (2004). **A Companion to Digital Humanities**. Malden, MA, USA: Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1002/9780470999875>
- Smithies, J. (2017). The Digital Humanities and the Digital Modern. In **Palgrave Macmillan UK eBooks**. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-49944-8>

- Spiro, L. (2012). "This is why we fight": Defining the values of the digital humanities. In M. K. Gold (Ed.), **Debates in the digital humanities**. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. Retrieved from <https://shorturl.asia/lwjke>
- Su, F. (2020). Cross-national digital humanities research collaborations: structure, patterns and themes. **Journal of Documentation**, **76**(6), 1295-1312. <https://doi.org/10.1108/JD-08-2019-0159>
- Su, F., Li, S., Liu, Q., & Zhang, Y. (2023). A bibliometric study of digital humanities research in China from 2012 to 2021. **Information Research**, **28**(4). <https://doi.org/10.47989/ir284336>
- Su, F., Zhang, Y., & Immel, Z. (2021). Digital humanities research: interdisciplinary collaborations, themes and implications to library and information science. **Journal of Documentation**, **77**(1), 143-161. <https://doi.org/10.1108/JD-05-2020-0072>
- Sula, C. A., & Hill, H. V. (2019). The early history of digital humanities: An analysis of Computers and the Humanities (1966–2004) and Literary and Linguistic Computing (1986–2004). **Digital Scholarship in the Humanities**, **34**(Supplement_1), i190–i206. <https://doi.org/10.1093/llc/fqz015>
- Svensson, P. (2016). Humanities computing as digital humanities. In B. Terras, J. Nyhan, & E. Vanhoutte (Eds.), **Defining digital humanities** (159–186). New York, NY: Routledge.
- Tang, M.-C., Cheng, Y. J., & Chen, K. H. (2017). A longitudinal study of intellectual cohesion in digital humanities using bibliometric analyses. **Scientometrics**, **113**(2), 985-1008. <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2496-6>
- Terras, M. (2013). Disciplined: Using educational studies to analyse 'humanities computing'. In B. Terras, J. Nyhan, & E. Vanhoutte (Eds.), **Defining Digital Humanities** (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315576251>
- Tsui, L. H. (2020). Charting the emergence of the digital humanities in China. In K. K. Y. Chan & C. S. G. Lau (Eds.), **Chinese culture in the 21st century and its global dimensions (Vol. 2)**. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-2743-2_12
- Tuamsuk, K., et al. (2018). **Digital humanities research**. (In Thai). Khon Kaen: Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University.
- UCL Grand Challenges. (2022) **An Enquiry on the Case for the Humanities: Preliminary Findings**. <https://doi.org/10.14324/000.rp.10144511>
- van Zundert, J. (2012). If you build it, will we come? Large scale digital infrastructures as a dead end for Digital Humanities. **Historical Social Research**, **37**(3), 165–186. <https://doi.org/10.12759/hsr.37.2012.3.165-186>
- Wang, Q. (2018). Distribution features and intellectual structures of digital humanities. **Journal of Documentation**, **74**(1), 223-246. <https://doi.org/10.1108/JD-05-2017-0076>
- Zhang, L. (2011). The humanities: Their value, defence, crisis, and future. **Diogenes**, **58**(1), 64–74. <https://doi.org/10.1177/0392192112448338>